

natuur- historisch maandblad

56e Jaargang, no 1

25 januari 1967

GEMEENTE-SPAARBANK VAN MAASTRICHT

biedt U :

Uitgebreide kosteloze service

***Onbeperkte garantie van de
Gemeente Maastricht***

De hoogst mogelijke rente

Algehele geheimhouding

Hoofdkantoor: Markt 17 te Maastricht.

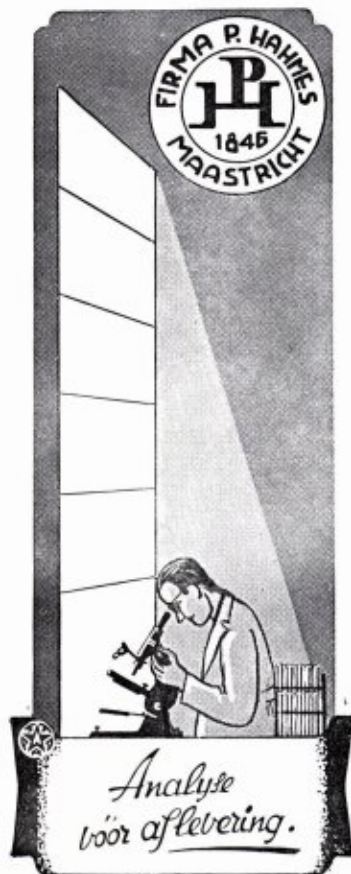
Bijkantoren te:

Maastricht: St. Annalaan 14 en Spoorweglaan 13.

Sittard: Engelenkampstraat 72 en

Valkenburg: L. v. d. Maesenstraat 11.

Rijdende bijkantoren: dienstregelingen gratis op
aanvraag.

„FOTOGROEP MAASTRICHT”

*De amateurfotografen-
vereniging waar men
werkt en snel vooruit
komt.*

*

De fotogroep die de
laatste jaren veel suc-
cessen op binnen- en
buitenlandse fotosalons
boekte met het goede
werk van zijn leden.

Vraag: inlichtingen over het lidmaatschap
bij het secretariaat :

W. J. VOLDERS, KERAMIEKSINGEL 111
Telefoon 3 00 35
MAASTRICHT

NIEUWE EN OUDE

Natuurwetenschappelijke BOEKEN

Speciaal :
ENTOMOLOGIE
ZOOLOGIE
BOTANIE

leveren op zeer gemakkelijke voorwaarden

GOECKE & EVERS

Uitgeverij - Boekhandel en Antiquariaat voor
Natuurwetenschappelijke Litteratuur

Neue Anschrift : 415 Krefeld, Deutschland
Dürerstr. 15

CATALOGI WORDEN OP AANVRAAG EN ONDER
OPGAAF VAN STUDIEGEBIED GRATIS TOEGEZONDEN

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts: Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn; Dr. P. J. van Nieuwenhoven. **Hoofdreducteur:** Dr. E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.

Voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap: Dr. E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.
Secretaris: Dr. P. J. van Nieuwenhoven, Trianonstr. 13, Maastricht.
Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87A, giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Maastricht.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Telefoon 04400-14174.

Lidmaatschap f 10,— per jaar (gezinscontributie f 12,50). Het **Maandblad** wordt aan alle leden gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 15,— per jaar. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,25, voor leden f 1,—; dubbelnummers f 2,50 en f 2,—. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD: Aankondiging van de maandvergaderingen, blz. 1. — Buitengewone vergadering, blz. 1. — De natuur in, blz. 1. — De foto op de omslag, blz. 2. — Uit eigen kring, blz. 2. — Nieuwe leden, blz. 2. — Rectificatie, blz. 7. — Verslagen van de maandvergaderingen, blz. 2. — **Dr. Bruna:** Afscheid van een hortulanus, blz. 6 — **P. J. H. van Bree** en **S. Braaksma:** Nieuwe faunistische gegevens betreffende de vleermuis *Plecotus austriacus* Fischer 1829 in Nederland, blz. 8. — **A. W. P. Maassen:** Macrolepidoptera in Midden-Limburg (1966), blz. 12. — **J. P. M. Clerx:** Vindplaatsen van Pisidiidae (Mollusca. Bivalvia) in Midden-Limburg, blz. 13. — Boekbespreking, blz. 7 en 14.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht, op woensdag 1 febr. 1967, om 19.30 uur in het museum.

Voordracht (met dia's) van Dr. L. van der Waals en Ir. J. J. M. van den Broek over: „Verschijnselen van het laat-tertiaire landoppervlak van Zuid-Limburg”.

te Heerlen, op dinsdag 14 febr. 1967 om 19.30 uur in het Grotius College.

BUITENGEWONE VERGADERING

Dinsdag 21 februari. De Nederlandse Geologische Vereniging, afd. Limburg, nodigt de leden van het Natuurhistorisch Genootschap uit tot bijwoning van een film- en voordrachtavond, verzorgd door **Esso Nederland N.V.**, in het museum. **Aanvang 20 uur.**

De film, vervaardigd door **Walt Disney**, handelt over de Grand Canyon. De lezing zal handelen over het leven en werken van boorploegen in poolgebieden en woestijnen. Ook hierover zal een film worden vertoond.

DE NATUUR IN

Programma van de excursiecommissie voor Zuid-Limburg:

Zondag 12 februari. Wandeling langs de Maas in de omgeving Meers, onder leiding van het IVN-Elsloo. Verzamelen aan de brug over het Julianakanaal tussen Stein en Meers om 14.30 uur.

Zondag 26 februari. Naar het Savelsbos, Henkeput - Scheggeldergrub onder leiding van de heer J. Th. ter Horst. Verzamelen bij de kerk van Gronsveld om 14.30 uur. Met bus Meussen uit Maastricht te bereiken tot halte kerk.

DE FOTO OP DE OMSLAG

De heer Jan van Eijk begint zijn serie foto's voor 1967 met een besneeuwde tak, terwijl hij tevens een nieuwe titelpagina ontworpen heeft.

UIT EIGEN KRING

Erepenning. Aan de heren Mr. Ch. Paulussen, oud-lid van Gedeputeerde Staten, en G. Goozsen, oud-voorzitter van de Culturele Raad Limburg, werd door de gouverneur van Limburg de *erepenning van de provincie* uitgereikt van wege hun grote verdiensten voor Limburg. Onze hartelijke gelukwensen.

NIEUWE LEDEN

J. H. Ruysch van Dugteren, Schippersdreef 26 b, Maastricht.

J. P. M. Clerx, Bredeweg 416, Roermond.

O. C. Timmer, Neutronstraat 22, Heer (L).

J. H. M. Ruyters, Schoolstraat 11, Oirsbeek.

J. H. Verkerk, Parimaribostraat 29, Utrecht.

J. Erkens, Callistusplein 6, Neerbeek (L).

J. Ruyters, Abeelstraat 10, Echt (L).

W. Vranken, Kastanjestraat 3, Echt (L).

P. Feller, Abeelstraat 50, Echt (L).

L. Schulpen, Eikstraat 40, Echt (L).

J. Driessen, Lenculenstraat 27, Maastricht.

Math. H. von Deursen, Moostdijk 8, Ospel gem. Nederweert.

G. Ruyters, Maasbrachterweg 66, Echt (L).

J. Gijzelaars, Pr. Bernardstraat 45, Echt (L).

VERSLAGEN
VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht op woensdag 4 januari 1967

Na de gebruikelijke nieuwjaarswensen te hebben aangeboden begroet de **voorzitter** in het bijzonder de heer G. van Eyndhoven, die een trouw bezoeker is van de januari-vergaderingen, omdat hij dan in het zuiden vertoeft in verband met de jaarlijkse telling van vleermuizen. De heer van Eyndhoven heeft de hoogste universitaire onderscheiding gekregen: doctor honoris causa van de Gemeente Universiteit van Amsterdam. Zo'n eervolle onderscheiding krijgt men beslist niet cadeau! De heer van Eyndhoven dankt voor de vriendelijke woorden. Hij was in Polen toen hem het telegram bereikte waarin hem deze ere-promotie werd medegedeeld.

De heer **ter Horst** toont het zo juist van de pers gekomen boekwerk, geschreven door J. J. M. van den Broek en W. H. Dieмонт: *Het Savelsbos. Bosgezelschappen en Bodem.* Het handelt speciaal over het Winter-eikenberkenbos en het Eikenhaagbeukenbos, en is verschenen bij Pudoc in Wageningen. Prijs f 9,50.

De heer **R. Geurts** brengt een tweetal luis-

vliegen mee voor de museumcollectie: de zwaluwluisvlieg, *Stenopteryx hirundinis*, gevonden te Echt op 3-VIII-1965 op een dode zwaluw, en de vogelluisvlieg, *Ornithomyia avicularia*, de laatste afkomstig van de Doort, 3-VII-1965. Daar zat zij op de jas van de heer Geurts; het dier liet zich slechts na veel vergeefse pogingen vangen: het bezit grote klauwtjes en dikke sterke dijen, zodat het zich goed kan vasthouden en snelle bewegingen kan maken. Luisvliegen zijn pupipaar: de maden ontwikkelen zich in het wijfje en verpoppen zich onmiddellijk na het geboren worden. Verwant zijn de vleermuisluisvliegen, *Nycteribia spec.*, te vinden op *Myotis daubentoni* en *M. bechsteini*. P. J. Bels heeft er destijds de poppen van gevonden op de grotte wand. Besmetting met deze dieren moet tot stand komen door het onderlinge contact van de gastheer. Ook nam de heer **Geurts** een volkomen gave doodshoofdvlinder waar op een zachte avond in het begin van november te Echt. En in de buurt van het Echterbroek zag hij half november laat op de middag een aantal kraanvogels die naar het noorden vlogen. De heer **Kemp** meent dat deze op zoek waren naar een geschikte pleisterplaats.

Naar aanleiding van een vraag van de heer **Damen** over de polygamie van de koekoek deelt de heer **Mommers** mede dat de koekoek

geen paren vormt, of anders gezegd, geen echt gezinsleven kent. Een wijfje paart met verschillende mannetjes, maar ook paart een mannetje met verschillende wijfjes. De heer **Kemp** voegt hieraan toe dat een koekoek veel eieren moet leggen, omdat de kans op het volwassen worden van het jong in het vreemde nest slechts klein is.

Br. Virgilius toont sluipwespen bestemd voor de museumcollectie: *Andrena polita* van de Wrakelberg met haar parasiet *Nomada major* Mor. van Ternaaien ♂, 2-VII-1966; ♀, 30-VII-1966. De laatste soort is in Nederland nog niet waargenomen. *Andrena hattorfiana* F., in Zuid-Limburg gewoon, met haar parasiet *Nomada armata* H. Sch., die zeldzaam is. Spr. bezit slechts twee ♀♀, waarvan een van Canne (B.). *Crossocerus styrius* Khl., al eens eerder meegebracht, maar toen nog niet gecontroleerd door Verhoeff. Het ex. is gekweekt uit een dorre tak afkomstig van de Sint-Pietersberg. Tweede ex. voor Nederland.

Crossocerus assimilis Sm. (= *tirolensis* Khl.) ook door Verhoeff gecontroleerd: een ♀ van Bemelen, een ♀ van de Sint-Pietersberg. *Chrysis analis* Spin., getoond in de vergadering van 11 mei 1966 is volgens Sanders fout gedetermineerd: het is *Chr. ignita*, maar met een grotendeels metaalblauw laatste achterlijfssegment.

De heer **Grégoire** heeft uit de krant gelezen dat het kasteel Puth gekocht is als woonplaats voor de bevelhebber van Afcant. Hij wijst op de verwilderde vijver, die een groeiplaats is van in Limburg zeldzame plantensoorten: moeraswespenorchis, addertong, moesdistel, reuzepaardestaart, enz. Het ware te wensen dat deze groeiplaats behouden kon blijven ook onder het beheer van de nieuwe bewoner.

De heer van **Noorden** vraagt in hoeverre een overstrooming van een rivier een ramp betekent voor de bewoners van de grond, bijv. muizen en mollen. De heer **P. J. Felder** weet hierover te vertellen dat veertien dagen na de overstrooming al weer molshopen in het veld te zien zijn. De heer van **Nieuwenhoven** meent dat een deel van het ongetwijfeld uitgebreide jachtgebied van de mol wel boven het overstroomde gebied zal liggen. In terreinen met hoge waterstand liggen de mollenresten hoog onder een soort heuveltjes. **Ijsseling & Schey-**

grond zeggen hierover: Het gangenstelsel kan een grote oppervlakte beslaan, vooral als er veel mollen in een stuk land leven. In een goed verteerde bosgrond heeft men wel per ha 40 km gang gevonden. En elders: De gangen in het jachtgebied worden in het graafseizoen (voorjaar tot najaar) dagelijks met een 10-20 m verlengd.

De heer **Brakman** toont een aantal boktorren, waaronder *Rhagium inquisitor* L., afkomstig uit een dennenbos in de buurt van Heerlen. De ontwikkeling van larven duurt twee jaar. De imagines overwinteren in de poppewieg onder de schors. Een klein gaatje hierin geeft reeds de toekomstige uitgang aan. Deze soort is zeldzaam in Nederland.

De heer **Buddenberg** spreekt zijn ongerustheid uit over het wegvangen van zulke zeldzame dieren. Zou het waarnemen alleen niet genoeg kunnen zijn? De heer **Brakman** meent dat gewone insecten niet uit te roeien zijn. Het biotoop bepaalt hun aanwezigheid. Van zeldzame soorten wordt misschien 1% weggevangen. Vooral de kleinere soorten zijn niet in het veld te determineren. En de aangelegde en goed onderhouden collectie behoudt haar waarde voor de toekomst. Toch meent ook de heer **Geurts** dat men soms voorzichtig moet zijn, vooral met vlinders, die maar op bepaalde dagen en in een beperkt gebied vliegen. Het wordt voor deze soorten vooral gevaarlijk wanneer ook de legsels worden meegenomen.

De heer van **Nieuwenhoven** meent als conclusie uit dit debat te moeten trekken dat het biotoop moet worden beschermd: dat wij daarom instanties op het gebied van de natuurbescherming moeten steunen zoveel als in ons vermogen ligt: de stichting **Het Limburgs Landschap**, en vooral ook de **Vereniging tot Behoud Van Natuurmonumenten in Nederland**, die dit jaar haar zestigste verjaardag viert. Verbodsbepalingen in Provinciale- en Politie-verordeningen geven moeilijkheden omdat de toezichhoudende ambtenaren de betreffende soorten niet kennen.

Tenslotte heeft de heer **Kemp** enkele vogelwaarnemingen:

Bij Itteren waren er op 10 dec., de wijfjes en mannetjes in overgangskleed meegerekend,

waarschijnlijk 10 Kuifeenden (*Aythya fuligula*) en op 25 dec. 41 Tafeleenden (*Aythya ferina*).

Op 11 dec. verbleven er 14 Blauwe reigers (*Ardea cinerea*) bij Borgharen en 10 exemplaren bij Eysden.

Bij Stevensweert zag hij een groepje van 4 Witgatjes (*Tringa ochropus*) en bij Linne 1 Mantelmeeuw (*Larus marinus*) op 17 dec.

Een winterwaarneming van een mannetje en een wijfje Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) kon hij doen op 26 dec. bij Born.

Bij Neerharen (B.) zag hij op 24 dec. 1 mannetje Grote zaagbek (*Mergus merganser*) in overgangskleed van zo dichtbij, n.l. op ruim 30 m afstand, dat hij deze vogel behalve aan de kleur van buik en borst, ook kon determineren aan de scherp afgescheiden witte hals. (Zie o.a. Vogelgids).

te Heerlen op dinsdag 10 januari 1967

Br. Arnoud deelt mede dat hij op het einde van de zomer van 1966 op de Brunsummerheide een bliksemwesp heeft gevangen, *Dolichurus corniculatus* Spin., en wel een ♂. Uit Nederland waren tot nu toe alleen ♀♀ bekend van de Veluwe! De soort treedt laat in het jaar op en komt dan verspreid voor op lage eiken en op begroeiing in kaal gekapte bossen, aldus Schmi ed e k n e c h t, en jaagt daar op soorten *Ecobbia*, een soort kakkerlak. Ook toont de Br. een eikeblad met plaatjesgallen van de galwesp *Neuroterus albipes* Schck. forma *laeviusculus* Schck. De gallen verschijnen in de herft, zowel op de bovenzijde als op de onderzijde van de bladeren, als platte of iets concave schijfjes van 2-3 mm doorsnede, bleekgroen tot purperrood van kleur. In het voorjaar komen de wespjes te voorschijn, zowel ♂♂ als ♀♀. Verder deelt de Br. mede dat hij elk jaar in december en januari in de kapel van het klooster enkele wijfjes van de kleine vos, *Vanessa urticae*, dood aantreft. De overwinterende dieren drogen in het verwarmde vertrek uit, vallen op de vloer, waar zij nog enige tijd met toegeklapte vleugels blijven zitten, of meteen op hun zijde liggen. Bij het aanpakken klappen zij de vleugels soms nog wel even uit of bewegen antennen en poten, maar dat duurt niet lang.

Fig. 1. Luisvlieg (*Crathaerina pallida* Latr.)

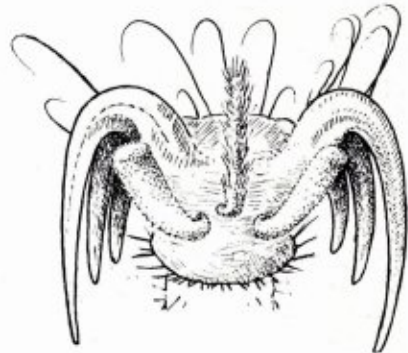

Fig. 2. Klauw van een luisvlieg

Ook toont de Br. een luisvlieg, *Crathaerina pallida* Latr., afkomstig van een gierzwaluw, 24-VI-1963. Kop en borststuk zijn plat en hard als hoorn net als de sterke poten. Het platte achterlijf is meer leerachtig en kan daardoor beduidend opzwellen. De poten eindigen in twee klauwen; bij elke klauw gaan van de basis drie zeer lange sterk gekromde tanden uit. Aan de achterrand van de voet zitten twee symmetrische vlezige hechtclappen, waar tussen een behaard en buigbaar vingervormige verlegsel ontspringt dat waarschijnlijk als tastzintuig fungeert. De luisvliegen zijn pupipaar: uit de eierstok ontwikkelt zich telkens maar één eitje. Dit komt in de uterus uit. De made voedt zich met het produkt van grote klieren

die in de uterus uitmonden. Vlak voor de verpopping komt de larve ter wereld. De pop bevindt zich binnen de laatste larvehuid, waaruit zich een tonvormige puparium ontwikkelt. Tenslotte toont de Br. de vlieg *Atherix ibis* Latr., afkomstig van de Anselerbeek, augustus 1966. Deze soort behoort tot de snepvliegen, *Lepidae*, die van andere insecten leven. De ♀♀ dezer vliegen verzamelen zich in groepen op planten en voorwerpen, die over het water hangen, en zetten daar hun eieren op af, waarbij ze tegelijk een kleverige stof produceren. Hierdoor blijven ze zelf vastplakken zodat zij ten prooi vallen aan de larfjes. Doordat steeds nieuwe ♀♀ eieren komen afzetten heeft men nesten aangetroffen van wel 15 cm grootte. De buitenkant wordt gevormd door levende en beschimmelde vliegen, inwendig bevinden zich de nestjes met langgerekte witte eieren en de enkele millimeters grote larven. Deze vallen al gauw in het water waar zij zich bij voorkeur onder stenen verder ontwikkelen. Deze dieren hebben geen stigmata, maar opzij van de segmenten lange en dun behaarde tracheekieuwen. De kop is lang en spits en draagt tweeledige tasters waarmee uit nauwe spleetjes nog voedsel kan worden opgenomen. De mond heeft gezaagde mondhaken. Aan de buikkant hebben de maden acht gespierde uitstulpingen, die elk op het ondervlak bezet zijn met een krans van sterk gekromde haken. Hierdoor kan het dier zich in het sterk stromende water handhaven. Het laatste segment loopt uit in een dubbele „staart”. De volwassen larve heeft een mooie donkergroene kleur en kan twee cm lang worden. In 1953 had de Br. er een gevangen in de Geul bij Eupen, doch dit dier is doodgegaan voor de metamorfose, en kon daardoor niet op soortnaam worden gedetermineerd.

De heer **Bult** meldt de terugmelding van een rietgans uit Duitsland, Rühn, Schwerin, op 6-XII-1966, waar het dier geschoten is. Op 3-II-1963 was deze gans in uitgeputte toestand aangetroffen op de noordelijke helling van de steenstort van de Hendrik, waar hij had behoord tot een groep van 23 rietganzen, die wij daar enige tijd hadden waargenomen (Maandbl. Jrg. 52, bl. 36). Het gelukte de heer de Ve en het dier weer op krachten te brengen, zodat het dier op 10-III-1963 in Ospel kon worden losgelaten na geringd te zijn.

Fig. 3. *Atherix ibis* Latr. 1. vlieg, 2. klomp van: vliegen, eieren en larven. Naar Sharp 1899.

Het groepje kleine zwanen te Leeuwen (Maandvergadering 13-XII-1966) was op 8-I-1967 uitgebreid tot 16 ex., waaronder nog altijd drie jongen. Ondanks de strenge vorst liep daar een wulp naar voedsel te zoeken.

Te Hopel werd sinds 6-XII-1966 geregeld een klapekster waargenomen. Twee maal zagen wij het dier een muis vangen. Een andere keer steeg hij loodrecht omhoog om een pieper inde vlucht te onderscheppen en te achtervolgen tot dit dier in de lage begroeiing dekking vond. Op 25-XII-1966 waren er te Hopel minstens 25 waterpiepers, en twee grote gele kwikstaarten. Op 6-I-1967 was er te Herkenbosch een klapekster en op 1-I-1967 een blauwe kiekendief, ♀, te „aan den Berg”, mededeling van H. Bult.

Hierna laat de heer van Loo enkele planten zien van Mansoor, *Asarum europaeum*, een geslacht dat tot de Pijpbloemfamilie behoort. De bloem gaat met spleetjes open, zodat vliegjes

naar binnen kunnen komen die de stempel bestuiven. Pas daarna wordt het stuifmeel rijp en gaat de bloem geheel open. Dit mechanisme bevordert de kruisbestuiving. De zaden worden door mieren verspreid daar deze net als bij Stinkende gouwe een aanhangsel dragen dat de mieren tot voedsel strekt. De nerven van de bladeren vertonen overeenkomst met die van het welriekend viooltje. Door de Romeinen en ook nog wel in de Middeleeuwen werd de plant als artsennijgewas aangeplant. Ook nu vindt men ze nog wel op buitenplaatsen. Dokter de Wever vermeldt de plant niet in zijn naamlijsten van in Zuid-Limburg voorkomende planten. Volgens Dr. Dijkstra komt de soort wel wild in België voor. Dr. Bruna laat de vruchthoofdjes zien van de Grote kaardebol, *Dipsacus sylvestris*, uit Mamelis, en informeert naar vindplaatsen in Zuid-Limburg. Uit de opgaven van de aanwezigen blijkt deze soort hier niet zo zeldzaam te zijn, hoewel ze niet in grote aantallen voorkomt.

Tenslotte vertonen de heren Dijkstra en Bult een groot aantal kleurendia's op natuurhistorisch gebied. De heer van Campen heeft het voornemen dit op de eerstvolgende vergadering te doen.

AFSCHEID VAN EEN HORTULANUS

Op 22 december j.l. ging Jos van Loo, hortulanus aan de Botanische Tuin te Terwinselen en tuinbouwkundig opzichter van de Staatsmijnen, op pensioen. In ons maanblad mag ik hier wel even bij stilstaan, omdat vele jaren lang van Loo een trouw bezoeker was van de vergadering van het Natuurhistorisch Genootschap te Heerlen, en daar steeds met wat bijzonders kwam aandragen. Hij is geen vlot spreker, maar vond toch steeds aandacht, want wat hij vertelde was altijd deskundig en de moeite waard, of het nu gekweekte planten betrof of de wilde flora. Hiervoor heeft deze tuinbaas en hortulanus steeds een zwak behouden, sinds hij als kleine jongen op de heuvels bij Wylre de ene ontdekking na de andere deed, en begon aan de opbouw van een onwaarschijnlijk rijke botanische kennis. Dat deed hij rustig en volhardend, ook toen hij later Tuinbouwkunde studeerde. Hierna kwam

hij terug in Wylre, als tuinbaas en jachtopzichter van het kasteel. Zijn bekwaamheid bleek na enige jaren al duidelijk uit het heerlijke aanzicht van de kasteeltuin, waar steeds meer liefhebbers van bloemen en planten kwamen kijken.

In de Tweede Wereldoorlog lag het kasteel verlaten daar, en de prachtige tuin verwilderde. Maar toen de strijd voorbij was wachtte voor van Loo een taak te Terwinselen, waar de Staatsmijnen een botanische tuin lieten aanleggen. De hortulanus wist al tijdens de oorlog, ondanks de eis dat er groenten moesten worden geteeld, toch een begin te maken met het aanleggen van een grote verzameling planten. Na de bevrijding groeide deze uit tot de bekende Tuin, met zijn grote rijkdom aan gekweekte en wilde planten, goed gerangschikt maar tevens opgenomen in een parkaanleg die opnieuw een bewijs vormde van groot talent op dit gebied. Gedurende zijn twintigjarig bestaan kreeg de Tuin grote bekendheid, en werden relaties aangeknoopt in vele landen. Maar bijzonder trots was van Loo toch op de collectie wilde planten, die alles bijeen 1100 soorten heeft omvat. Aan de rijkdom van gekweekte soorten en rassen moeten we voorbijgaan; terloops vermelden we alleen de 300 Coniferen.

We gaan ook voorbij aan de vele functies op tuinbouwkundig gebied die Jos van Loo vervulde, maar vermelden graag zijn aandeel bij de oprichting van de eerste Natuurwacht in Limburg. Schrijver dezes heeft, toen het plan hiertoe was gerezen, het eerst van Loo benaderd, die dadelijk te vinden was voor een bewaking van enkele toen sterk bedreigde vindplaatsen van wilde orchideeën, waarbij men dan tevens kon beginnen met opvoeding van het publiek in de juiste zin. Zo kwam het dat we nog samen op Hemelvaarstdag in 1949 in het Gerendal begonnen met de daad, nog voor er over een Natuurwacht iets op papier stond. Ook de volgende jaren hielp hij actief mee, en nam zitting in het bestuur van de Stichting Zuidoost-Limburg, die de Natuurwacht verder organiseerde, en ook de Wachthut te Wylre met een klein reservaat eromheen in eigendom verwierf.

Tenslotte vermelden we nog zijn aandeel in de geslaagde tentoonstelling „Natuur en Land-

schap", in oktober 1949 gehouden in het Raadhuis te Heerlen. Velen zullen zich het prachtige herfstdiorama herinneren, dat van Loo daar had ingericht. We besluiten met de wens dat J o s v a n L o o, nu de drukke dagtaak voorbij is, nog lang velen, en ook de leden van ons Genootschap, in zijn rijke kennis en rustige, door diepe bezieling gedragen geestdrift voor al het schone in Gods natuur mag doen delen. Zulke mensen kunnen we niet missen!

Dr. M. Bruna

RECTIFICATIE

Natuurhistorisch Maandblad 1966, no 11-12, blz. 167, rechter kolom, regel 11 v.b.
Voor 1966 leze men 1964.

BOEKBESPREKING

Atlas van de Nederlandse Bladmossen door J. Landwehr met medewerking van Dr. J. J. Barkman. 504 bladz. met 394 platen, ongeveer 4500 detailtekeningen en 38 figuren. Kon. Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, 1966 Geb. f. 29,50, doch voor leden van de K.N.N.V. en de Kon. Nederl. Bot. Ver. f. 24,50. Te bestellen bij het Bureau van de K.N.N.V. te Hoogwoud.

Dit boek, een jubileumuitgave van de K.N.N.V. bij gelegenheid van haar 65-jarig bestaan, mag gerekend worden tot de belangrijkste biologische boeken van 1966, niet alleen omdat deze atlas in zijn soort nieuw is voor Nederland, maar ook omdat hij door zijn tekeningen de buitenlandse boeken van dien aard verre overtreft. Dit laatste neem ik aan op gezag van Dr. Barkman, want ik ben geen mossenkenner en ken dus ook niet de buitenlandse literatuur hierover. Het enige, wat ik vroeger aan mossen gedaan heb, is de bestudering van de generatiewisseling, als uitgangspunt van het phylum der Cormophyta. Haast vanzelfsprekend begint de schrijver met een uitvoerige bespreking van die generatiewisseling, geïllustreerd met prachtige tekeningen. Toen ik mijn geheugen weer wat opgefrist had, kreeg ik ook belangstelling voor de rest van het boek, en zo belandde ik vanzelf bij de hoofdschotel van het boek, althans wat de tekst betreft: „Systematiek en gegevens van de kenmerken en de standplaats”.

In deze lijst zijn alle tot heden in Nederland gevonden soorten opgenomen, benevens de meeste variëteiten en vormen. De tekst is doorlopend genummerd. Aan de nummers van de tekst beantwoorden de nummers van de platen (blz. 95-488). Dat maakt de zaak zeer eenvoudig. Om de veldwaarneming te vergemakke-

lijken is, met uitzondering van enkele grote soorten, het habitusbeeld 8 maal vergroot weergegeven. Het is juist in het habitusbeeld, dat de schrijver zijn meester niet gevonden heeft.

Er is nog iets belangrijks. Bij elke soort vinden wij een standplaatsbeschrijving. Dit belangrijk onderdeel, de oecologie, heeft de schrijver geheel aan Dr. Barkman overgelaten. Wie zich nog kan herinneren, dat Dr. Barkman in Reeks I van onze Publicaties (1948) met kennis van zaken en met enthousiasme verteld heeft van zijn „Bryologische zwerftochten door Nederland. II Zuid-Limburg”, zal er van overtuigd zijn, dat de oecologie bij hem in goede handen is.

Onze hartelijke gelukwensen aan schrijvers en redactie en aan het bestuur van de K.N.N.V. bij het verschijnen van dit waardevolle boek.

K.

Die Giraffen - und Lamagazelle von Hans, W. Schomber. Nr 358 der Neuen Brehm-Bücherei. 104 S. mit 62 Abb. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt 1966. Pr. 9,20 MDN.

Binnen de grote orde van de Evenhoevigen nemen de girafgazelle en de lamagazelle een bijzondere plaats in. Sinds hun ontdekking hebben zij de volle aandacht gehad van de zoölogen. Beide zijn steppendieren, die verwant zijn aan de gazellen, maar die, phylogenetisch gezien, reeds lang hun eigen weg zijn gegaan, zodat zij niet meer kunnen worden ondergebracht in het geslacht *Gazella*.

De girafgazelle, *Litocranius walleri* (Brooke 1878). In 1878 schonk de Engelse onderzoeksreiziger Gerard Waller aan de Londense Zoölogische Ver. drie schedels van gazelleachtige dieren, die door zijn broer in Oost Afrika geschoten waren. Brooke zag direct, dat hij hier te doen had met een nog niet beschreven soort, die hij *Gazella walleri* noemde. De latere genusnaam laten wij verder rusten, want er is heel wat over te doen geweest.

De girafgazelle vinden wij onder de rotstekeningen van de Sahara uit de jaren 5000-2400, toen de Sahara nog een regenklimaat had. Vanwege de lange hals dacht men eerst met een giraffe te doen te hebben. In later tijden (13e eeuw v. C.) komt onze gazelle nog eens opduiken op een tempelrelief, maar dan zal hij ook voor goed onderduiken tot aan de boven beschreven herontdekking. Men onderscheidt twee ondersoorten, de Somali- en de Oost-afrikaanse girafgazelle.

De lamagazelle, *Ammodorcas clarkei* (Thomas 1891). Dit dier werd in 1890 door Clarke geschoten in het voormalige Britse Somaliland en in 1891 door Thomas beschreven. Ook hier laten wij de geschiedenis van de naamgeving maar rusten. Van dit dier vinden wij geen rotstekeningen en ook geen latere tekeningen. Ook deze gazelle heeft een lange hals, hoewel korter dan die van het bovengenoemde dier. Het verspreidingsgebied is beperkt tot enkele niet samenhangende delen van Oost Somaliland.

Van beide dieren beschrijft de schrijver uitvoerig de lichaamsbouw, de levenswijze, jacht en bescherming. De grote verdienste van dit boekje is, dat de schrijver dit alles vertelt op een wijze, die blijft boeien.

K.

**NIEUWE FAUNISTISCHE GEGEVENS
BETREFFENDE DE VLEERMUIS
PLECOTUS AUSTRIACUS
Fischer, 1829, IN NEDERLAND**

P. J. H. van BREE
(Zoölogisch Museum, Amsterdam)
& S. BRAAKSMA

(Staatsbosbeheer, afd. Natuurbescherming)

In aansluiting op het onderzoek van de tweede auteur naar het voorkomen van Kerkuilen en Vleermuizen in kerken, kastelen en andere oude gebouwen (B r a a k s m a & V a n W i j n g a a r d e n, 1964) werd ook in 1964, 1965 en 1966 verder gegaan met het systematisch controleren van potentiële verblijfplaatsen van genoemde dieren. Evenals in 1963 werden nu alle doodgevonden Vleermuizen verzameld en voor nader onderzoek gegeven aan Dr. J. W. S l u i t e r en Dr. P. F. v a n H e e r d t van het Zoölogisch Laboratorium in Utrecht. Deze onderzoekers, die tezamen met de eerste schrijver bezig zijn aan een studie over *Plecotus austriacus*, brachten de beide auteurs met elkaar in contact met als gevolg deze notitie.

De dode en meestal sterk verdroogde dieren werden voorzichtig opgeweekt en daarna werd de schedel eruit geprepareerd. Bij jonge dieren was de schedel vaak niet genoeg verbeend om deze behandeling te doorstaan en de resten konden dan ook meestal niet gedetermineerd worden. Ook bij enkele volwassen dieren was het niet mogelijk te bepalen tot welke soort zij behoorden, daar de schedel verbrijzeld was. Toch kon het overgrote deel van het Grootoorvleermuis-materiaal gedetermineerd worden.

Plecotus auritus (Linnaeus, 1758), de Gewone Grootoorvleermuis, werd gevonden in de volgende plaatsen:

Oosteind (Oosterhout)	16-IX-1963
Moergestel	19-IX-1963
Raamsdonkveer	16-IX-1963
Made	16-IX-1963
Bakel	11-VIII-1964
Hendrik-Ido-Ambacht	12-VIII-1964
Oud-Alblas	12-VIII-1964
Afferden (Druuten)	15-IX-1964
Bunnik	17-IX-1964
Ijselmuiden	18-IX-1964
Reusel	22-IX-1964
Kesteren	24-IX-1964

Ossendrecht	10-VIII-1965
Woensdrecht	10-VIII-1965
Benschop (Utr.)	9-IX-1965
Heerde	10-IX-1965
Ooy (Geld.)	14-IX-1965
Beek (bij Nijmegen)	14-IX-1965
Klaaswaal	15-IX-1965
Maasdam	15-IX-1965
St. Willebrord	IX-1965
Roosendaal	21-IX-1965
Noorbeek	28-IX-1965
Hoenderloo 1)	9-XII-1965
Leerbroek (Z.H.)	10-VIII-1966
Arkel	10-VIII-1966
Wernhout (Zundert)	12-VIII-1966
Schelluinen	1-IX-1966
Kwadendamne (Hoedikenskerke)	14-IX-1966
Langweer (Friesl.)	15-IX-1966
Meteren	27-IX-1966
Kerk-Avezaath	27-IX-1966
Polsbroek	30-IX-1966

Plecotus austriacus werd gevonden te:

Bergharen	15-IX-1964
Ijzendoorn (Echteld)	24-IX-1964
Wijchen	29-IX-1964
Riethoven	6-VIII-1965
Halsteren	10-VIII-1965
Banholt (Mheer)	16-IX-1965
St. Geertruid	16-IX-1965
Roosendaal	21-IX-1965
Reusel	22-IX-1965

De resten van dieren uit Neeritter, Wilsum (Zwolle), Eysden (L.) en Maarsbergen konden niet gedetermineerd worden. Een dier uit Bergeik behoort vermoedelijk tot de soort *P. auritus*. Op de laatste niet te determineren dieren na, zijn bovenstaande gegevens tezamen met de door V a n B r e e & D u l i c (1963) genoemde vindplaatsen van door hen bestudeerde Grootoorvleermuizen, in kaart gebracht (fig. 1). In de kaart zijn ook opgenomen de vindplaatsen Montfort (L.), (A. W. P. M a a s s e n) en Maastricht (P. J. v a n N i e u w e n h o v e n).

Bestond eerst het vermoeden dat *Plecotus austriacus* alleen in de zuidelijke helft van Limburg zou voorkomen (zoals de Grote Hoefijzerneus, de Hamster, de Eikelmuis en de Hazelmuis), uit dit onderzoek blijkt dat de soort een grotere verspreiding heeft, al is zij tot nu toe niet boven de grote rivieren gevonden. Het is gevaarlijk om zich aan voorspellingen

1) Dit dier (*P. auritus*) werd gevonden door Mevrouw J. Kreumen-Mees.

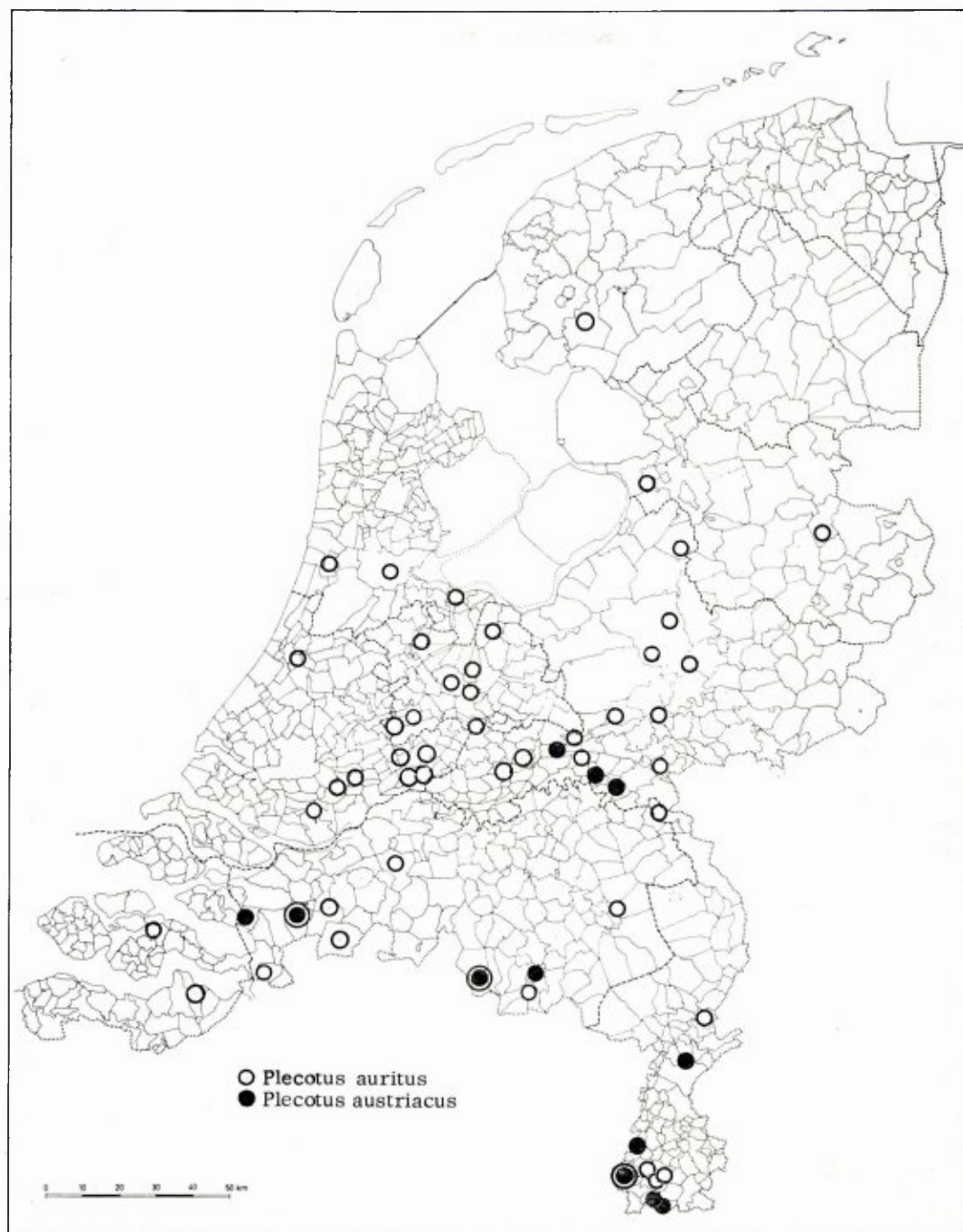

Fig. 1. Herkomst van de door de auteurs onderzochte Grootoorvleermuizen.

te wagen maar wat betreft het eventuele voorkomen van de soort in de noordelijke helft van ons land, vermoeden we dat, gezien de noordgrens van *Plecotus austriacus* in de rest van Europa, de kans zeer klein zal zijn dat we deze daar zullen vinden.

Uit de aard van het onderzoek is natuurlijk niet na te gaan in welke tijd van het jaar de gevonden Grootoorvleermuizen gestorven zijn (behalve voor de zeer jonge exemplaren). Voorlopig vermoeden we, dat de exemplaren *Plecotus austriacus* gestorven zijn tijdens hun zomerverblijf ter plaatse daar tot nu toe geen enkel dier van deze soort in ons land winterslapend gevonden is buiten de grotten van Zuid-Limburg (Sluiter & Van Heerdt, ongepubliceerde gegevens).

Tot zover is in deze notitie (op verzoek van de eerste auteur) de Nederlandse naam voor *Plecotus austriacus* niet gebruikt. De Oostenrijkse onderzoeker Bauer, een van de herontdekkers van de soort, doopte het dier „Graues Langohr” (1960). Van Wijngaard en (1962), die als eerste in ons land een notitie over de soort publiceerde, noemde het dier, in navolging van Bauer, „de Grijsz Grootoorvleermuis”. Alhoewel *P. austriacus* vergeleken met *P. auritus* grijzer van kleur is, is de kans heel groot dat juist door de kleur-aanduiding in de naam verwarringen zullen ontstaan. Immers, het verschil in kleur is alleen duidelijk wanneer men beide soorten tegelijk in handen heeft. Bovendien zijn jonge exemplaren *P. auritus* grijzer dan volwassen dieren en zijn de mannetjes van deze soort ook iets grijzer dan de vrouwelijke dieren.

In Frankrijk wordt *Plecotus austriacus* „l'Oreillard méridional” genoemd, een meer neutrale naam. Het voorstel van de eerste auteur is om ook een meer neutrale Nederlandse naam te kiezen, b.v. „de Mediterrane Grootoorvleermuis” (dit gezien het feit dat het hoofdverspreidingsgebied van deze soort rondom de Middellandse Zee ligt).

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat het niet gemakkelijk is om bij een enkel exemplaar *Plecotus* op de kleur alleen de soort te bepalen. Ook wat betreft de andere uiterlijke kenmerken zijn er (nog) moeilijkheden en men moet heel wat Grootoorvleermuizen in handen gehad hebben om direct met zekerheid

te kunnen zeggen tot welke soort het dier behoort. Om aan te geven dat soorten niet op esoterische gronden van elkaar gescheiden worden publiceren we hierbij foto's van de onderzijde van de schedels van *Plecotus austriacus* en *Plecotus auritus*. Deze knappe foto's zijn gemaakt door de heer J. van der Kamp, die we hierbij nogmaals voor zijn medewerking willen danken. Op de foto's (beide met dezelfde vergrotingsmaatstaf) is duidelijk, naast het reële verschil in grootte, verschil in grootte en vorm van de gehoorkapsels en in de vorm van de kiezen te zien. Voor een volledig overzicht van alle verschilpunten tussen beide soorten verwijzen we naar Bauer (1960). Voor de verschillen in vorm en grootte van het penisbeen (baculum) verwijzen we naar de publikaties van Topal (1958) en Lanza (1960).

Buiten het feit dat *Plecotus austriacus* in ons land voorkomt (en algemener dan men dacht) weten we verder niets van de soort af. Wat precies de verschillen in biotoop en biologie zijn tussen de beide soorten *Plecotus* is niet bekend, zij het dat we uit de verspreidingskaarten kunnen opmaken dat *P. austriacus* meer warmte-minnend is dan *P. auritus*. De vondst van een vrouwelijk exemplaar *austriacus*, gestorven tijdens de partus in Montfort (L.), doet vermoeden, dat in de omgeving van genoemde plaats zich een kraamkolonie van die soort moet bevinden. De datum van de vondst (16-VII-1963) geeft aan, dat de geboorte voor die tijd plaatsgevonden heeft. Vesey-Fitzgerald (1949) geeft op, dat bij Britse exemplaren van *Plecotus auritus* de geboorteperiode ligt tussen 11 juni en 14 juli. We vermoeden dat deze periode ongeveer dezelfde zal zijn voor *austriacus*. In een kraamkolonie van *Plecotus austriacus*, een zolder van een oud buitenhuis vlak bij Nozay, ongeveer 35 km ten noorden van Nantes in Frankrijk, werden op 15-VII-1964 drie pas dode juveniele dieren gevonden. De gewichten van deze jonge dieren bedroegen resp. 4, 4,5 en 6,5 gram (M.C. Saint Girons, in litteris); het gewicht van volwassen dieren ligt tussen 9 en 12 gram. Overigens is het wel interessant mee te delen, dat in genoemde Franse kraamkolonie de temperatuur 's middags opliep tot waarden boven 45° C.

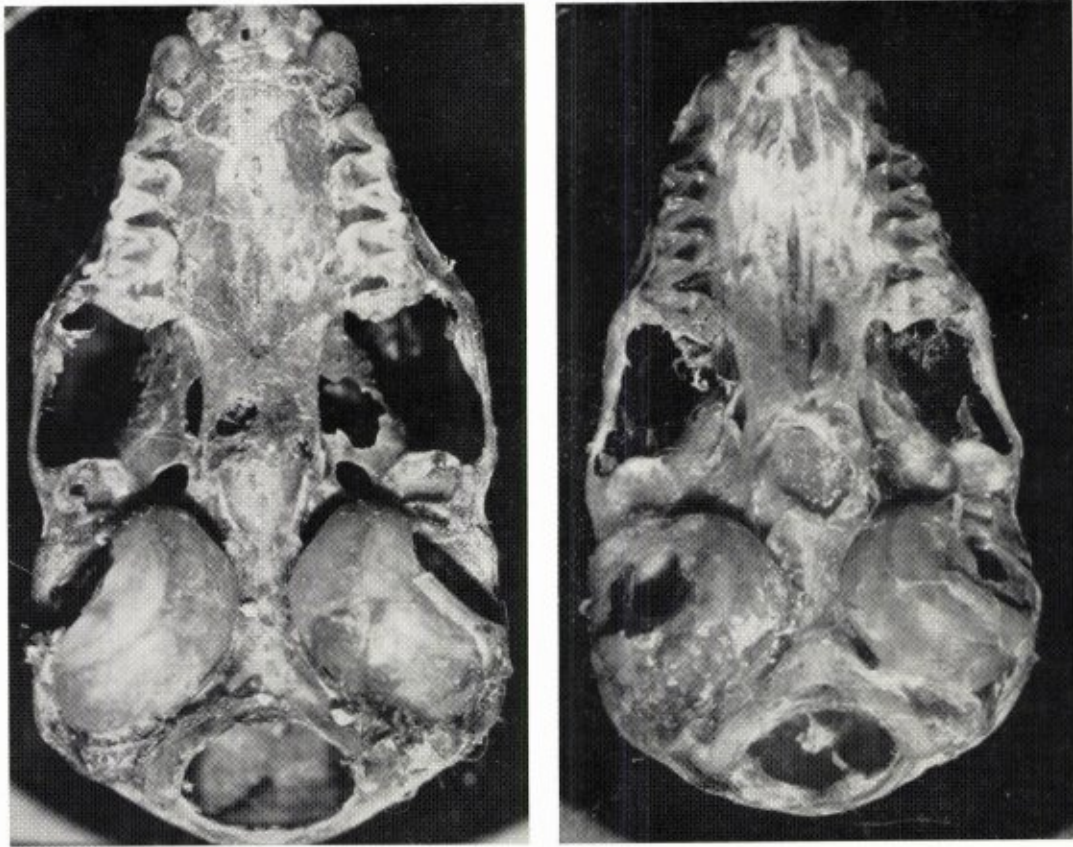

Fig. 2. Schedels van *Plecotus austriacus* (links) en *Plecotus auritus*. Let op het verschil in grootte, de vorm van de gehoorkapsels en de vorm van de kiezen.
Foto: J. van der Kamp - Amsterdam.

Het is misschien wel nuttig te vermelden, dat alle exemplaren *Plecotus austriacus*, die de tweede auteur dood en verdroogd vond, op het dier uit de kerktoren van Banholt na, afkomstig waren van met lei gedekte kerken. Dat wil zeggen, van warme plaatsen. Buiten de vermoedelijke kraamkolonie bij of in Montfort (L.), bestaat de kans dat er zich ook kraamkolonies van *P. austriacus* bevinden te Roosendaal, Halsteren en St. Gertruid. Op die plaatsen werden namelijk kleine groepjes dieren (15 ex., 5 à 6 ex. en 8 exemplaren) aangetroffen. In de andere gevallen, die in het overzicht zijn geregistreerd, huisden de *austriacus*-en/of *auritus*-grootoren ofwel solitair of in het gezelschap van ten hoogste een of twee soort-(genus)-genoten.

Deze aantekeningen willen we beëindigen met nogmaals de kosters der bezochte kerken, de bewakers der kastelen, de eigenaars der buitens, etc. te bedanken voor hun toestemming de gebouwen te mogen betreden en hen te danken voor hun hulp bij het onderzoek. Bovendien wil de tweede auteur zijn tochtgenoten bij het veldwerk (uitgevoerd in samenwerking met het R.I.V.O.N. te Zeist) ook bij deze opnieuw bedanken.

Summary

During a systematical check-up of potential habitats of Barn Owls and Bats in the Netherlands (lofts of churches, castles, mansions, etc.) also dead and dried-up Long-eared Bats

were found. Identification of these animals resulted, outside the southern part of the province of Limburg, in seven new localities for *Plecotus austriacus* Fischer, 1829; most probably summer habitats (see map).

Literatuur

- Bauer, K. (1960) Die Säugetiere des Neusiedlersee-Gebietes (Oesterreich). Bonn. zool. Beitr., 11, 141-344.
- Braaksmas, S. & A. van Wijngaarden (1964) Over de verspreiding van de grootoorvleermuis (*Plecotus* Geoffr.) in Nederland. De lev. Natuur, 67, 135-142 + Bijlage 67: 6, 1-11.
- Bree, P. J. H. van & B. Dulic (1963) Notes on some specimens of the genus *Plecotus* Geoffroy, 1818 (Mammalia, Chiroptera) from the Netherlands. Beaufortia, 10, 7-18.
- Lanza, B. (1960) Su due specie criptiche di Orecchione: *Plecotus auritus* (L.) en *P. Wardi* Thomas (Mamm., Chiroptera). Monitore Zool. Italiano, 68, 7-23.
- Maassen, A. W. P. (1963) (Faunistische mededelingen inzake *Plecotus austriacus*). Natuurhist. Maandblad, 52, 63, 118.
- Nieuwenhoven, P. J. van (1964) (Vleermuisenvondst van Zr. M. Christilla). Natuurhist. Maandblad, 53, 159.
- Saint Girons, M. C. (1964) Sur la répartition en France de *Plecotus austriacus* Fischer, 1829, l'Oreillard méridional. Mammalia, 28, 101-108.
- Topal, G. (1958) Morphological studies on the species of bats in the Carpathian Basin. Ann. Hist. Nat. Mus. Hungar., 9 (n.s.), 331-342.
- Vesey-Fitzgerald, B. (1949) British Bats. Methuen & Co. — London, I-X, 1-61.
- Wijngaarden, A. van (1962) De grijze grootoorvleermuis, *Plecotus austriacus* (Fischer), in Nederland gevonden. Lutra, 4, 20-21.

MACROLEPIDOPTERA IN MIDDEN-LIMBURG (1966)

door
A. W. P. MAASSEN

Tot en met juni zijn de lichtvangsten in 1966 goed geweest. Na deze maand waren de avonden meestal te koud en verschenen slechts weinig vlinders op het vanglakken.

Ook de herfstvangsten op smeer vielen hard tegen, al waren bijna alle typische herfstdieren toch wel present, zij het dan soms in een enkel exemplaar. *Agrochola helvola* L. vormde een gunstige uitzondering en was massaal op licht

en smeer; met *Conistra vaccinii* L. en *Agrochola circellaris* Hufn. viel het ook nog wel mee.

Sommige soorten hebben zeer goed gevlogen. *Leucoma salicis* L. was evenals in 1965 in grote aantallen aanwezig op de vliegplaatsen te Montfort. Hier waren in de vliegtijd de wegen vaak bezaaid met honderden dode, witte vlinders. Begin juli telde ik eens ± 200 ex. van *Noctua pronuba* L. in de trap te Annendaal, terwijl er diezelfde keer welgeteld 206 ex. van *Autographa gamma* L. in zaten.

Al was 1966 dan niet het beste „vlinderjaar”, toch viel het aantal interessante vangsten best mee.

Vermeldenswaardige zeldzame of lokale soorten:

Deilephila porcellus L. Vlodrop, ± 20 ex. in juni op licht. In deze omgeving een hoog aantal voor het kleine avondrood; in de duinen zeer gewoon.

Stauropus fagi L. Vlodrop, enkele ex.

Trichiura crataegi L. Annendaal (Echt), 1 ex., 20-VIII.

Tethea fluctuosa Hb. Vlodrop, in aantal.

Roeselia albula Schiff. Te Annendaal en Montfort talrijk op licht. In het duindistrict is deze in het binnenland zeldzame soort, vrij gewoon tot gewoon (Cat. Lempké, suppl. 7, 210).

Thumatha senex Hb. Annendaal, 1 ex., 25-VII.

Phragmataecia castaneae Hübn. Vlodrop, 1 ex., in juni.

Rhyacia simulans Hufn. Annendaal, 1 ex., 9-VII. Een zeldzame soort, die meestal slechts in een enkel ex. gevangen wordt.

Noctua fimbriata Schreber. Te Annendaal in aantal en te Montfort enkele ex. Van Annendaal, 20-VII, een prachtig mannetje met zwartachtige voorvleugels, de f. *obscura* Lenz.

Noctua interjecta Hübn. Annendaal, 6 ex.

Peridroma saucia Hübn. en *Mythimna l. album* L. Van beide immigranten, die in 1966 niet talrijk waren, verschenen enkele ex. op licht te Annendaal.

Amathes ditrapezium Schiff. Annendaal, diverse ex. van deze lang niet gewone soort.

Mythimna conigera Schiff. Annendaal, 2 ex.,

1 en 10-VII, zeldzaam. In Zuid-Limburg kan deze soort plaatselijk vrij gewoon zijn.

Parastichtis suspecta Hübn. In grote aantallen in de trap te Annendaal. De in de regel vrij schaarse soort wordt reeds enkele jaren plaatselijk talrijk opgemerkt. Zie ook L u c k e r in de Ent. Ber., 26: 158, (1966).

Enargia paleacea Esp. Deze vroeger zo zeldzame soort ving ik te Annendaal in aantal; één ex. te Montfort en één te Herkenbosch.

Polychrysis moneta Fabr. Annendaal, 1 ex., 20-VII. De rups van deze uil leeft op monnikskap en ridderspoor, die ook in mijn omgeving veel in tuinen voorkomen. Daarbij staat *moneta* bekend als een echte cultuurvolger, die in kwekerijen soms schadelijk is. In 10 jaar ving ik 2 ex., wel een bewijs dat de vlinder in Midden-Limburg een zeldzaamheid is.

Chlorissa viridata L. Annendaal, 1 ex., 27-VII.

Stertha sylvestraria Hb. Vlodrop, enkele ex. in juni.

Cosymbia pendularia Hb. (*orbicularia* Hb.). Annendaal, 1 ex., 9-VII.

Rhodometra sacraria L. Dit zeldzame trekertje onder de spanners heeft ongetwijfeld een topjaar gehad. Te Annendaal in aug. 3 ex. in de trap, waarbij een wijfje. In Herkenbosch verschenen 3 ex. op het vanglakken. Uit Limburg zijn me verder nog 3 vangsten overdag bekend. Ook buiten onze provincie werd *sacraria* gevangen. Tot en met 1965 waren 18 ex. uit ons land bekend. Het eerste exemplaar werd gevangen in 1925 (zie Trekvlinderverslagen, L e m p k e).

Epirrhoë tristata L. Twee ex. op licht te Annendaal; een rijke populatie in de dennenbossen van Vlodrop, waar de voedselplant van de rups, *Galium sylvaticum* L., volop groeit.

Euphyia luctuata Schiff. In massale aantallen te Putbroek en Vlodrop.

Gonodontis bidentata Cl. Vlodrop, enkele ex. op licht.

Operophtera fagata Scharfenberg. Zeer talrijk in de laatste decade van nov. te Herkenbosch, in berkenlaantjes. Lempke schreef nog in zijn Catalogus: „Tot nog tot slechts zeer zeldzaam op enkele plaatsen aangetroffen, behalve in de bossen bij Vaals, waar de vlinder vrij gewoon is” (Cat. IX, pag. 138).

Boer L e f f e e n V a n A a r t s e n meldden

het massale optreden van *fagata* te Wittem (Elzetterbos) en weinig in het Bovenste Bos te Epen (E. B. 20: 108 en 215).

Door L u k k i e n opgegeven van Heerlerbaan (E.B. 21: 24). O t t e n h e y m heeft de soort gevangen te Tegelen, Belfeld, Lomm en Arcen, waar *fagata* vrij talrijk voorkomt (E.B. 24: 159 en 26: 212).

Uit de opsomming van vindplaatsen blijkt wel, dat deze soort in opmars is!

Summary

Some more or less rare and local species of Macrolepidoptera, taken in the centre of Dutch Limburg in 1966.

VINDPLAATSEN VAN PISIDIIDAE (Mollusca, Bivalvia) IN MIDDEN-LIMBURG

door
J. P. M. CLERX

De vindplaatsen van Sphaerium's werden reeds vermeld in het Natuurhistorisch Maandblad (55: no. 10, 1966).

I. Wateren gevoed door de Maas:

Baggergat bij Asselt. In dit baggergat werden twee monsters genomen: A. monster in de jachthaven; B. monster dicht bij de verbinding van het baggergat met de Maas.

A. Jachthaven (26-VII-1965): modderbodem, sterk hellend, weinig bewogen water. In dit monster kwamen de volgende soorten voor:

1. *Pisidium amnicum* (Müller)
2. *Pisidium henslowanum* (Sheppard)
3. *Pisidium nitidum* Jenyns

B. Maaskant van het baggergat (4-VI-1966): modderbodem, geleidelijk hellend, meer bewogen water dan op vindplaats A. Hier werden aangetroffen:

1. *Pisidium amnicum* (Müller)
2. *Pisidium supinum* Schmidt

3. *Pisidium henslowanum* (Sheppard)
4. *Pisidium moitessierianum* Paladilhe
5. *Pisidium casertanum* forma *ponderosa* Stelfox
6. *Pisidium subtruncatum* Malm
7. *Pisidium subtruncatum* forma *incrassata* Stelfox

C. In aanspoelsel van de Maas: Baggergat in „De Weerd” (Roermond), (16-V-1965). Slechts één soort gevonden:

1. *Pisidium milium* Held

II. Beken ten oosten van de Maas:

Er werden monsters genomen in drie beken: A. in Montfort (in het zgn. 1e „Luitkerke”, leg. W. J. M. Maassen, Montfort); B. de Maasnielderbeek; C. een beekje bij het „Stille” in Leeuwen.

A. Montfort (8-IV-1964), 1e „Luitkerke”. Zwak stromend water, modderige zandbodem. Hier kwamen voor:

1. *Pisidium milium* Held
2. *Pisidium subtruncatum* Malm

B. Maasnielderbeek („Straat”, Maasniel, 1-V-1965). Snelstromend water, zandbodem.

Hier kwamen de volgende soorten voor:

1. *Pisidium amnicum* (Müller)
2. *Pisidium subtruncatum* Malm
3. *Pisidium nitidum* Jenyns
4. *Pisidium hibernicum* Westerlund
5. *Pisidium milium* Held
6. *Pisidium casertanum* (Poli)
7. *Pisidium supinum* Schmidt

C. Beekje bij het „Stille”, Leeuwen (30-VII-1965). Snelstromend water, sterk ijzerhoudend. Slechts één soort:

1. *Pisidium subtruncatum* Malm

De determinaties werden verricht door Mr. J. G. J. K u i p e r uit Parijs, waarvoor ook vanaf deze plaats mijn hartelijke dank.

Literatuurlijst

- W. A d a m, Mollusques Tome 1, Mollusques terrestres et dulcicoles, Faune de Belgique; Brussel, 1960.
- T e r a van Benthem Jutting, Mollusca 1, C Lamellibranchia, Fauna van Nederland, deel XII; Leiden, 1943.
- A. W. J a n s s e n en E. F. de Vogel, Zoetwatermollusken van Nederland; Amsterdam, 1965.
- H. R. S m i s s a e r t, Limburgse beken (Faunistisch oriënterend onderzoek), N. H. M., 48: no. 1-2, no. 3-4 en no. 5-6, 1959.

BOEKBESPREKING

De oermens door F. Clark Howell en de redactie van Life, verschenen in de Parool/Life Natuurserie. Nederlandse bewerking van J. Schuurman. 200 bladz. Uitg. N.V. Het Parool, Amsterdam, 1966. Prijs geb. f 17,75, maar bij bestelling van tenminste 4 delen uit de serie f 12,75.

De redactiestaf van het Amerikaanse tijdschrift Life heeft in samenwerking met vele deskundigen van wereldnaam een serie (15) boekwerken samengesteld, die in een groot aantal talen verschijnen. De Nederlandse uitgave is verzorgd door het boekenbedrijf „Het Parool”. „De oermens” is het eerste boekwerk uit deze serie, dat ik heb doorgewerkt. Wanneer de andere boeken van deze serie op hetzelfde hoge peil staan als „De oermens”, dan is de Parool/Life serie een voortreffelijke serie.

De oorspronkelijke titel is „Early man”, in 1965 verschenen. De schrijver is een Amerikaanse antropoloog, wiens mening groot gezag heeft.

Is dit boek nu een populair-wetenschappelijk boek? Ik zou het die naam niet willen geven, en toch is dit boek en wetenschappelijk en goed leesbaar voor de niet-vakman. Wanneer ik het zou moeten classificeren, dan zou ik dit willen uitdrukken door te zeggen, dat

het thuis hoort in de bibliotheek van een middelbare school, bestemd voor de leerlingen van de hoogste klassen.

„De oermens” is een moeilijk onderwerp, omdat men uit de schaarse gegevens de vraag moet beantwoorden: „Waar kwam hij vandaan?” en ook de vraag: „Welke is de weg, die geleid heeft tot de tegenwoordige mens, die te boek staat als „*Homo sapiens*”? Laat ik nu direct iets over die naam zeggen. Ieder wezen, dat op het niveau van de mens staat, is sapiens d.i. met verstand begaafd. De naam „*Homo sapiens*” is door Linnaeus, die geen prehistorische mensen kende, gegeven aan de tegenwoordige mens, doch later heeft men die ook toegekend aan de prehistorische mensen, die niet veel verschilden van de recente mens, zoals b.v. de mens van Cro-Magnon, die dan genoemd wordt „*Homo sapiens fossilis*”. De „*Homo sapiens*” is een bepaald type mens. Wij komen hier nog op terug.

De schrijver begint met een historisch overzicht van de vondsten, die uiteindelijk geleid hebben tot de erkenning van het bestaan van de prehistorische mens. De geschiedenis begint met het vinden van bewerkte stenen tegelijk met het vinden van beenderen van prehistorische dieren in dezelfde aardlaag. De conclusie — in prehistorische tijd kwamen er ook reeds mensen voor, die de stenen bewerkte hadden — werd in den beginne algemeen verworpen. Laten wij die lijdensgeschiedenis

rusten en direct beginnen met de speurtocht naar de oorsprong van de mens.

Deze speurtocht begint reeds in het begin van het Tertiair, maar de eerste sporen van de komende mens vinden wij pas in het Mioceen, een tijdvak, dat ongeveer 28 miljoen jaren geleden begonnen is. Dit tijdvak was een bloei-periode van de mensaapachtige dieren en onder deze dieren vinden wij er enkele, die hominide kenmerken hadden, d.w.z. kenmerken, die nu alleen bij de mens voorkomen en niet bij de mensapen. De kandidaat, die voorlopig het meest in aanmerking komt als voorouder van de mens, is *Ramapithecus* uit India en Afrika, die leefde tegen het einde van het Mioceen, ongeveer 14 miljoen jaren geleden. Zijn dat onze voorouders? Wij kunnen er niets van zeggen, want na het Mioceen komt een groot hiaat, het Pliocene, dat ongeveer 10 miljoen jaren duurde en waarin wij geen enkel bewijsstuk vinden, tenzij helemaal op het einde.

Op het einde van het Pliocene, maar vooral in het Oud-Pleistoceen, hebben in Z. Afrika wezens — mens of aap? — geleefd, die het vermogen hadden rechtop te lopen, zoals blijkt uit de bouw van het bekken en de ligging van het achterhoofdsgat. Het zijn de *Australopithecinae* (= Zuider apen), waarvan Transvaal het eigenlijke vaderland is, maar die ook gevonden zijn in het Oldoway-ravijn van Tanganyika, het werkteerrein van het echtpaar Leaky. Reeds lang waren bekend de zeer primitieve stenen werktuigen (pebbles), maar die waren nog nooit tezamen met hominide skeletdelen gevonden, totdat het echtpaar Leaky in 1959 het geluk had in de onderste laag van de wand van het ravijn (bed I) een schedel te vinden van het type *Australopithecus*, tegelijk met de pebbles en vele resten van dieren, die er op wezen resten van een maaltijd te zijn. Leaky twijfelde niet meer, we hadden hier te doen met een mens, die ongeveer 2 miljoen jaren geleden geleefd had, en hij gaf hem de naam van *Zinjanthropus boisei* (zie voor nadere bijzonderheden in het Natuurh. Maandblad 1963, p. 115).

Was deze tweebener nu een echte mens? Neen, zegt Clark Howell, al konden ze rechtop gaan, toch was hij geen goede wandelaar. Hij had sterk naar buiten staande voeten, waarschijnlijk had hij een waggelende gang. De perfecte loper moest nog geboren worden.

1. *Homo erectus*. De eerste vondst dateert uit de jaren 1891 e.v. Het is de felomstreden *Pithecanthropus erectus* Dubois van Java. Tot de species *Homo erectus* behoren ook de Peking-mens, de mens van Heidelberg (alleen een onderkaak), de mens van Ternifine (Algerije), die vuistbijlen maakte van het Chelléen- en Archeuléen-type, en — dat was voor het echtpaar Leaky een grote verrassing — een *Pithecanthropus* uit bed II van het Oldoway-ravijn, temidden van artefacten van de Chelléen-cultuur, die hoger staat dan de Oldoway-cultuur van de pebbles. De ouderdom wordt geschat op een half miljoen jaren, dus overeenkomend met die van *Pithecanthropus* van Java.

Het is hier wellicht de plaats om er op te wijzen, dat de schrijver telkens met nadruk wijst op de vooruitgang van de cultuur en bij het bepalen van de ouderdom steeds gebruik maakt van de gegevens, die de

andere wetenschappen hebben bijgedragen. Het vijfde hoofdstuk handelt over de werktuigen van het Stenen Tijdperk. Hoe werden ze gemaakt? Ook dit wordt nauwkeurig beschreven, verduidelijkt door prachtige tekeningen.

In Europa was tot voor kort geen nederzetting van de *Homo erectus* bekend. Ongeveer tachtig jaar geleden werd in een droge vallei, de Ambrona-vallei ten Z. van Madrid, een groot aantal beenderen van flinke afmeting gevonden, waaraan de wetenschap geen aandacht schonk, totdat Howell in 1961 met het onderzoek begon. Uit de hele situatie, en vooral uit de stenen werktuigen van de *Homo erectus* van Java trok hij de conclusie, dat hier 300.000 jaar geleden een nederzetting van *Homo erectus* kon geweest zijn. De mens zelf is echter nog niet gevonden. Voorzover ik kon nagaan wordt hier voor het eerst van wetenschappelijke zijde op de belangrikheid van de Spaanse vondst gewezen. Het onderzoek is nog niet afgesloten.

Howell heeft al de pre-Neanderthal-mensen ondergebracht in één species: „*Homo erectus*”, waarvan de *Pithecanthropus erectus* Dubois van Trinil het type is. Deze heet nu *Homo erectus* (Dubois)”. Ik vermoed, dat Eugène Dubois, wanneer hij deze naamsverandering had meegemaakt, wel krachtig zou hebben geprotesteerd, en dat niet alleen, omdat volgens zijn laatste mening de *Pithecanthropus* een Gibbon was. De Peking-mens is een subspecies en heet nu *Homo erectus pekinensis* (Black).

Wanneer enkele lezers wellicht ietwat sceptisch zullen staan tegenover bovenstaande opvatting, met nog meer verbazing zullen zij vernemen, dat al de mensen na *Homo erectus* ook door Howell worden ondergebracht in één species, de „*Homo sapiens*”. Dit is geen nieuwe stelling van Howell, die deze stelling reeds in 1951 geponeerd heeft en welke men kan vinden in de „Traité de Paléontologie, Tome VII” van Jean Piveteau (1957).

2. *Homo sapiens*. Kan de Neanderthaler ook onder deze soort gebracht worden? Wanneer iemand deze vraag 50 jaar geleden gesteld zou hebben, dan zou men hem niet au sérieux genomen hebben, en misschien ook nu nog niet, wanneer men alleen de klassieke Neanderthalers van West-Europa kende met hun lang en plat schedeldak, een opvallend terugwijkende kin, geprononceerde jukbeenderen, en hun bijzonder dikke wenkbrauwbogen, die de ogen sterk overwelfden en samenkwamen boven het neusbeen. De talrijke vondsten hebben echter uitgewezen, dat de Neanderthalers wijd verspreid waren over de Oude Wereld tussen 110.000 en 35.000 jaren v. Chr., maar dat niet alleen — en dat is heel belangrijk —, zij vormden ook een zeer gevarieerde groep, waarvan zeker niet alle individuen de duidelijke kenmerken van het klassieke type vertoonden. Vele van hen hadden ook *sapiens*-kenmerken, zoals b.v. de vondsten in de berg Carmel aantonen. Zelfs in dat betrekkelijk klein gebied vindt men nog vele variaties. Terecht zegt de schrijver, dat wij het complex van de erfelijke eigenschappen als één groot geheel moeten zien en niet teveel moeten letten op de individuen afzonderlijk. Dat is in de geest van de populatie-genetica. Isolatie speelt een belangrijke rol bij het ontstaan van nieuwe ondersoorten of zelfs van nieuwe soorten. Zo kunnen wij ons indenken,

dat in de laatste ijstijd (Würm) de meeste Neanderthalers uitweken naar warmere streken, en dat slechts een bepaalde groep stand hield — de klassieke Neanderthaler van West-Europa —, die op den duur door uitmending van bepaalde erfactoren haast niet meer terug te kennen was als behorende tot de Neanderthalers van de rest van de Oude Wereld. Bij het begin van de isolatie was dat proces nog niet helemaal voltrokken, zoals de oudste schedel van Fontéchevade (Charente) duidelijk aantoonde. Het verwondert mij, dat de schrijver deze belangrijke vondst niet vermeldt.

De schrijver onderscheidt drie *sapiens*-groepen:

a. *Homo sapiens* (Vroeg). De mens van Steinheim (D.) en de mens van Swanscombe (E.), de oudste groep, hebben een schedel van de moderne mens en een aangezicht van de Neanderthaler.

b. *Homo sapiens* (Neanderthal). Grote verspreiding en grote variatie.

c. *Homo sapiens* (Modern). Hiertoe behoort o.a. de mens van Cro-Magnon, die de maker is van de schilderijen in de grotten van Dordogne en Noord-Spanje. Gedurende de Cro-Magnonperiode ontwikkelden zich de verschillen tussen de huidige mensenrassen, in het midden latende, of de *Homo sapiens* van heden een directe afstamming is van de *Homo sapiens fossilis* van Cro-Magnon.

Wij moeten het hierbij laten, maar wij mogen toch niet afscheid nemen van dit boek, zonder te vermelden, dat dit boek uitzonderlijk mooi geïllustreerd is.

Wie in één slag op de hoogte wil zijn van de stand der wetenschap wat betreft de pre-historische mens, hij leze dit boek en hij zal er geen spijt van krijgen.

K.

Sterren, geleerden en profeten door Prof. Dr. Franz Baur. Nederlandse tekst van Dr. A. Bruna. 139 bladz., 22 afb. J. J. Romm & Zonen, Roermond-Maaseik, 1966. Paperback f. 5,90.

Vele mensen hechten grote waarde aan de plaats, welke de zon bij haar schijnbare omloop inneemt binnen de Dierenriem op het uur (hora = uur) van hun geboorte of bij het begin van een handeling, om uit deze stand van de zon af te lezen (skopein = zien), welke hun levenslot, aard of karakter zijn of hoe ze moeten handelen. Men trekt een horoskoop. Later is de horoskoop overgedragen op de getekende voorstelling van alle sterren op een bepaald ogenblik, maar de Dierenriem — d.i. het geheel van sterrenbeelden, waarvan de meeste de naam van een dier hebben zoals Ram, Leeuw, Schorpioen — heeft zijn primaire plaats voor het trekken van de horoskoop niet prijsgegeven. Van alle horoscopen is natuurlijk de geboorte-horoskoop de belangrijkste. In verband met de geboortedatum worden in allerlei tijdschriften gedagsregels gegeven voor de komende week of de komende maand. Aan het geven van deze gedragsregels ligt de gedachte ten grondslag dat de sterren invloed hebben op de mens.

De schrijver heeft zich tot taak gesteld de vraag te beantwoorden, of de sterren invloed hebben op de mens of niet. Hij stelt voorop, dat men bij het beantwoorden van die vraag niet mag uitgaan van vooroordelen, maar

dat men het probleem volkomen objectief moet benaderen, en dat kan men alleen, wanneer men de verhouding van de mens tot de sterren historisch, van het allereerste begin tot op de huidige dag beschouwt. En dan blijkt vooreerst, dat niet de astrologie of de sterrenwielarij, eventueel voorafgegaan door of verbonden met de sterrencultus, aan het begin stond, maar de astronomie of sterrenkunde, hoe eenvoudig deze ook was. Aan het begin stond de waarneming van de sterrenhemel, het vaststellen van de regelmaat van zijn veranderingen. Dit was sterrenkunde. Uit deze sterrenkunde heeft zich ontwikkeld de sterrenwielarij.

Het lag voor de hand, dat men bepaalde gebeurtenissen op aarde, zoals maanden van droogte (Mesopotamië), het buiten de oevers treden van de Nijl, het optreden van hondsdagen in Rome, in verband bracht met bepaalde gebeurtenissen aan de sterrenhemel, die met de gebeurtenissen op aarde samenvielen of er aan voorafgingen en telken jare met een zekere regelmaat terugkeerden, althans gedurende een bepaald tijdvak. Een dergelijk verbinden van gebeurtenissen aan hemel en op aarde kan men geen bijgeloof noemen, want het waren objectieve constatering op grond van jarenlange waarnemingen. Dat deze waargenomen feiten na vele jaren zouden veranderen, kon men vroeger niet vermoeden. Nemen wij als voorbeeld de hondsdagen in Rome. In de derde en tweede eeuw v. Chr. verscheen op 30 juli, dus juist in de heetste dagen van het jaar, na een langdurige onzichtbaarheid Sirius weer voor het eerst aan de morgenhemel. Omdat Sirius behoort tot het sterrenbeeld De Grote Hond, noemden de Romeinen deze hete dagen hondsdagen. In het Rome onzer dagen vindt de opgang van Sirius plaats op 16 augustus, dus na de hondsdagen.

Oorspronkelijk was het lot van de afzonderlijke mensen nog niet gekoppeld aan het hemelgebeuren. Eerst de Grieken kwamen op de gedachte het beeld van de Dierenriem, waarin de zon bij de geboorte van een mensenkind stond, als bepalend voor zijn lot en karakter aan te zien.

De ontwikkeling van de sterrenkunde heeft de sterrenwielarij geleidelijk van haar voetstuk gehaald, reeds te beginnen met Hipparchos in de tweede eeuw v. Chr. Hoe interessant, ja zelfs buitengewoon interessant — men zie het voorbeeld van Sirius en de hondsdagen — die geschiedenis ook mogen wezen, ik kan er niet op ingaan, maar ik mag in dit tijdschrift niet nalaten er op te wijzen, dat ook van biologische zijde bezwaren worden ingebracht tegen de sterrenwielarij. Twee-eüige tweelingen, die kort na elkander geboren worden, vertonen in eigenschappen, neigingen en ontwikkeling evenveel verschillen als afzonderlijk geboren broers en zusters en toch hebben zij dezelfde horoskoop.

De schrijver eindigt zijn slotbeschouwing met de volgende conclusie: „De overweldigende hoeveelheid feiten maakt het onmogelijk, dat een geestelijk gezond, nadenkend mens, die over de nodige kennis beschikt, vandaag nog aan een invloed der sterren op het lot der mensen kan geloven. Het was de bedoeling van de schrijver dezes die nodige kennis aan de lezer te verschaffen” (blz. 127).

In deze opzet is de schrijver volkomen geslaagd.

K.

Stichting
**HET
LIMBURGS
LANDSCHAP**

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgs Landschap in haar streven en geeft U op als contribuant aan het secretariaat.

Minimum bijdrage per jaar f. 10.— over te maken op postgiro no. 103.86.04

Secretariaat:

**DEKEN VAN OPPENSINGEL 23 - TELEFOON 04700-7868
VENLO**

Brand's

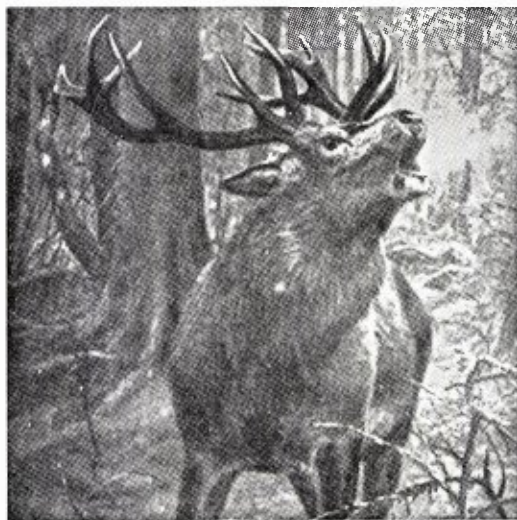
HET BIER WAAR LIMBURG TROTS OP IS

GOFFIN-DRUK

KWALITEITS-WERK

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

*C.V. DRUKKERIJ v/h CL. GOFFIN
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 12121 - MAASTRICHT*

Ministerieel erkend

**ZOÖLOGISCH
PREPARATEURS-BEDRIJF
EN VELLENBEREIDERIJ**

**Jac. Bouten (v.h. Leo Bouten)
Industrieterrein de Veegtes, Venlo, Tel. 2303**

VOOR MAASTRICHT
UW HOTEL

* BEAUMONT *

*

STATIONSTRAAT
TELEFOON 04400-16285

HET MAANDBLAD
**BLIJDORP
GELUIDEN**

ZAL OOK U
INTERESSEREN

Het brengt U artikelen over het doen en laten van allerlei exotische dieren zoals dat in een diergaarde van nabij kan worden gadegeslagen en over uitheemse gewassen in hun omgeving. De kosten bedragen slechts f 2.50 per jaar. Proefnummer wordt U op aanvraag gaarne toegezonden.

STICHTING KONINKLIJKE ROTTERDAMSE DIERGAARDE

Tel.: 282965 Giro: 384741

Bezoekt de toonkamers der

Alle elektrische toestellen, die de huisvrouw het werk kunnen verlichten, zijn aldaar, zonder verplichting tot kopen, in werking te zien.

Zeer ruime sortering wasmachines, wascentrifuges, fornuizen, kofloren, stofzuigers, koelkasten, kachels, strijkijzers, enz. enz.

MAASTRICHT, Wolfstraat 20
ROERMOND, Neerstraat 40
VENRAY, Paterstraat 23

ZEER GUNSTIGE
BETALINGSVOORWAARDEN